

NIETZSCHE'YE GÖRE TRAGEDYANIN YAŞAMDAKİ İZİ: DİONYSOS'UN SESİ*

Leyla KILINÇ**
Zafer YILMAZ***

ÖZ

Bir yaşam filozofu olarak Nietzsche, felsefesinin temel ereğini nihilizm probleminin kökenlerini incelemek ve bu soruna çözümler aramak olarak belirlemiştir. Özellikle erken dönem eserlerinde, Antik Yunan kültürü bağlamında tragedyanın ve müziğin yaşamsal işlevine odaklanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren müzikle kurduğu güçlü bağ, ona tragedyanın kavramsallaştırılamayan ve söze dökülemeyen gizemli dilini fark etme yetisini kazandırmıştır. Nietzsche'ye göre bu dil, Antik Yunan sanat tanrısı Dionysos'un ifadesidir. Nihilizmin aşılması ve yaşamın estetik bir fenomen olarak deneyimlenmesi de Nietzsche'ye göre Dionysosçu sanat anlayışında mümkün hale gelir. Antik Yunan halkı, tragedyanın Dionysosçu müziği aracılığıyla yaşamın bilinemezliği ve kaosu karşısında güçlü bir anlam inşa etmiş ve bu sayede zorluklara karşı direnç gösterebilmiştir. Aynı zamanda Dionysosçu müzik, Yunanlılara ayakta kalmalarını sağlayan güçlü mitoslar üretme imkânı da sunmuştur. Aristoteles Poetika'da tragedyaların felsefi yönünü incelerken, tragedyanın özünü mitosun oluşturduğunu ve mitosun kaynağının Dithyrambos korosu olduğunu belirtir. Antik Yunan'daki Dithyrambos şenliklerinde sahnelenen tragediyaların Dionysos ile ilişkili olması temel bir ölçüttür. Bu çalışmada Nietzsche'nin bütün bu değerlendirmeleri ışığında, tragedya ve Dionysosçu müziğin Antik Yunan toplumu üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Tragedya, Dionysos, Müzik, Mitos.

THE TRACE OF TRAGEDY IN LIFE ACCORING TO NIETZSCHE: THE VOICE OF DIONYSUS

ABSTRACT

As a philosopher of life, Nietzsche defined the primary aim of his philosophy as examining the roots of the problem of nihilism and seeking solutions to it. In his early works, he particularly focused on the vital function of tragedy and music within the context of Ancient Greek culture. His strong connection with music from an early age enabled him to recognize the mysterious language of tragedy, which resists conceptualization and verbalization. According to Nietzsche, this language is the expression of Dionysus, the Greek god of art. For Nietzsche, overcoming nihilism and experiencing life as an aesthetic phenomenon become possible through a Dionysian approach to art. The Ancient Greeks, through the Dionysian music of tragedy, constructed a powerful meaning in the face of the unknowability and chaos of existence, thereby developing resilience against adversity. At the same time, Dionysian music provided them with the opportunity to create strong myths that sustained their cultural endurance. In Poetics, Aristotle, when philosophically examining tragedies, states that the essence of tragedy is mythos and that its source is the Dithyrambic chorus. In Ancient Greece, a fundamental criterion for selecting tragedies performed during the Dithyrambic festivals was their connection to Dionysus. In this study, the impact of tragedy and Dionysian music on Ancient Greek society is examined in light of these Nietzschean interpretations.

Keywords: Nietzsche, Tragedy, Dionysus, Music, Myhtos.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi BAP Koordinasyon Biriminin SDK-2023-12385 ID nolu, "Friedrich Wilhelm Nietzsche Felsefesinde Yaşam-Sanat İlişkisi" adlı doktora tez projesi tarafından desteklenmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı. Milli Eğitim Bakanlığı Felsefe Grubu Öğretmeni, Eposta: lalelevent06@gmail.com. ORCID:0009-0008-8575-363X. Erzurum/Türkiye.

*** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı. Eposta: zyilmaz@atauni.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0203-8355. Erzurum/Türkiye

Makalenin geliş tarihi: 01.11.2024
Makalenin kabul tarihi: 18.03.2025

Submission Date: 01 November 2024
Approval Date: 18 March 2025

Giriş

Felsefe tarihinde, tragedya ile ilgili ilk tanımlayıcı yazılı belgenin Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinin olduğu söylenebilir. Aristoteles, Homeros'un *İliada* ve *Odyseia* adlı eserlerinin tragedyanın ilk örnekleri olduğunu¹ ve tragedyaların 'uzun uzun düşünmeden'² ortaya çıkan şiir denemelerinden doğduğunu³ ve aslında bu şiirlerin kaynağının da Dithyrambos korosu olduğunu belirtir.⁴ Antik Yunan'da Dithyramboslar, Dionysos şenliklerinde sanat tanrısı Dionysos'u övmek için okunan ilahi şeklindeki şarkılardır. Dionysos şenliklerinde, kıtaları okuyan rahipler/korobasları ile nakaratları okuyan koro karşılıklı söyleşi şeklinde bir gösteri yaparlardı.⁵ Koro, Dithyrambos şarkılarını dile getiren ve antik Yunan'ın kültürel ve dini törenlerinde merkezi konumdadır. Hatta Nietzsche'ye göre, tragedya başlangıçta korodur.⁶ Bu koro elli kişiden oluşmaktadır ve iki cinsiyet olarak ayrı ayrı gruplar halinde düzenlenmektedir. Korodaki şarkılar enstrüman eşliğinde -özellikle aulos- icra edilmiştir ve koro böylelikle tragedyanın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Tragedyanın kökeni, yazılı metinlerden önceki sözlü geleneklere, özellikle Dionysos'a adanan ritüellere ve dini törenlere dayanmaktadır. Dolayısıyla tragedyanın, ilk ortaya çıktığında sözlü ve ritüel temelli bir sanat olarak icra edildiği görülmektedir.⁶ Törenlerde, müzikal

¹Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, 10. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi 2002, 18.

²Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, 10. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi 2002, 17: Nietzsche'nin insanın yaratıcılığının kaynağının da insanın içgüdülerinin bir yansıması olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda buradaki 'uzun uzun düşünmeden' diye çevrilen ifadenin içgüdü olduğu söylenebilir.

Aristoteles, 1448b'de 3.maddede, şiir sanatına yetili olan insanın 'uzun uzun düşünmeden yapılan' denemelerden hareket ederek şiir sanatını oluşturduklarını açıklar. İsmail Tunalı'nın çevirisinde, 'uzun uzun düşünmeden yapılan' ifadesi dipnotta 'doğuştan' olarak verilmiştir. *Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinde geçen 'uzun uzun düşünmeden yapılan' ifadesi Yunanca'da *eikasia* veya *spontaneite* gibi kavramla değil, daha çok *aemeles* (αμελῆς) gibi dikkatsiz, özensiz anlamına gelen bir terimle ilişkilendirilebilir. Nazile Kalaycı'nın, *uzun uzun düşünmeden yapılan denemelerden hareket ederek* ifadesi *başlangıçta özellikle bunlara karşı yeteneği olanlar adım adım ilerleyerek doğaçlamalar* sonucunda... şeklinde bir çevirisi vardır: Aristoteles, *Poetika*, *Şiir Sanatı Üzerine*, çeviren Nazile Kalaycı, 1.Basım, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2017, 19.

³ Aristoteles, *Poetika*, 19.

⁴Aristoteles, *Poetika*, *Şiir Sanatı Üzerine*, çev. Nazile Kalaycı, 1.Basım, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2017, 107.

⁵ Friedrich, Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, çev. Mahmure Kahraman, 3. Basım, İstanbul: Say yayınları, 2017, 79.

⁶ Yunan tragedyasını tarihsel ve kültürel bağlamını ayrıntılı bir şekilde ele alan bir derleme olarak bkz: Justina Gregory, *A Companion to Greek Tragedy*, ayrıca, Yunan tragedyasının tarihi ve gelişimi üzerine kapsamlı bir çalışma olarak bkz: H.D. F. Kitto, *Greek Tragedy*.

etkinlikler, şarkı alayları, koro dansları gibi etkinlikler hemen hemen her yıl gerçekleştirilmiştir.⁷

Etimolojik anlamı teke şarkısı olan tragedyanın, malzemesi gelişigüzel değildir. Tragedya yazarları, konularını daha çok mitostan almaktadırlar. Mitos, toplumda önde gelen Yunan kral ve prenslerinin kendi aralarında veya tanrılarla ilişkilerini konu alan anlatılardır. Bu anlatılar, Yunan halkı için eğitimin bir parçasıdır.⁸ Tragedya sanatı, Platon'un *Gorgias* diyalogunda överek tanımladığı Hellas'ın en özgür konuşulan yeri olan Atina'da⁹ ortaya çıkan tragedya sanatı, duyguyla yüklü öğelerin, öldürme, intihar, evliliğe ihanet, ensest, çıldırma, kendini sakatlama, aldatma, gammazlama, evlatlıktan ret, zorla ayrılma ve yıllar sonra bir anda yeniden bulma gibi trajik konuları ele almaktadır.¹⁰ Konusunu bu ağlarla ören tragedya sanatı, M.5. yüzyıl Yunan halkının düşüncesini anlamak için önemli bir entelektüel yaratımdır.¹¹

Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu* adlı eserine 14 yıl sonra yazdığı önsözde Yunanlıların bu sanatı neden icat etme gereksinimi duyduklarını sorar.¹² Acaba Yunanlıların kötümserliklerinin bir yansıması mıydı Tragedya? Nietzsche'ye göre, tragedyayı ortaya çıkaran Antik Yunan halkı kötümser oldukları için böyle bir sanatı ortaya çıkarmamışlardır. Yunanlılar hem yaşayabilmek için hem de yaşamı sevdikleri için Olympos'un o büyüğü dağı, o düş sanatını yaratmışlardır.¹³ Onlar yaşamın ve var oluşun dehşeti karşısında böyle bir sanat türünü ortaya koyarak yaşama sanatın gözüyle bakmışlar ve varoluşa estetik bir anlam kazandırmışlardır. Nietzsche, bu görüşünü başka bir yerde şöyle dile getirir: "Yunan tanrıları, Homeros'ta karşımıza çıktıkları halleriyle mükemmeldirler, kesinlikle zorunluluktan ya da ihtiyaçtan doğmamışlardır. Bu tür varlıkları, korkudan dehşete düşmüş biri yaratmamıştır; hayattan kopmamak

⁷ M.L. West, *Ancient Greek Music*, London: Calerandon Press, 1992, 14.

⁸ Joachim Latacz, *Antik Yunan Tragedyaları Tüm Oyunlar Tarihçe İnceleme Yorum*, Çev. Yılmaz Onay, Mitos Boyut Yayınları, 2006, 6.

⁹ Platon, *Diyaloglar, Gorgias, Söylev Sanatı Üstüne*, çev. Melih Cevdet Anday, 19. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2024, 191.

¹⁰ Joachim Latacz, *Antik Yunan Tragedyaları Tüm Oyunlar Tarihçe İnceleme Yorum*, Çev. Yılmaz Onay, Mitos Boyut Yayınları, 2006, 6.

¹¹ Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan, 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2022, 132.

¹² Friedrich Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev. Mustafa Tüzel, 12. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, 2.

¹³ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 28.

için, dahiyane bir hayal gücü onları imgelemiştir.”¹⁴ Antik Yunan’ın varoluş karşısındaki bu mucizevi icadına hayranlık duyan Nietzsche, çağının insanının içine düştüğü bunalımları ve bir hastalık olarak nitelendirdiği nihilizm problemini aşmak için yaşama estetik bir perspektiften bakmayı önermektedir. Bu çalışmada, Nietzsche’nin bu önerisi doğrultusunda tragedya, koro ve tragedyanın Dionysosçu müziği ve bu unsurların Yunan halkı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Tragedyanın Kökeni

Yazıdan önceki dönemlerde de var olan tragedya, Fridell’e göre, dünya literatürüne Yunanlılarla girmiştir. Doğuda öteden beri bilinen destan, mektup, aşk şiiri bile Yunanlılar sayesinde asıl kimliğini bulmuştur.¹⁵ Fridell’e göre, Atina’da “M.Ö. 560 yılında Peisistratos, koro ve diyaloglarla Büyük Dionysia şenliklerini başlatarak Attika tragedyasının temelini atmıştır.”¹⁶ Bundan sonra da tragedya felsefi bir tür olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

110

Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi tragedyalarla ilgili ilk belgelere erişimimizi sağlayan Aristoteles, *Poetika*’da tragedyanın altı ögesini sıralar ve bu ögelerin her birini maddeler halinde analiz ederek şu sonuca varır: “Bundan başka karaktere dayanmayan tragedya olabildiği halde, bir öyküsü olmayan tragedya olamaz”¹⁷ Aristoteles, tragedya ile ilgili nihai saptamasını ise 11. maddede şu şekilde açıklar: “O halde tragedyanın temeli ve aynı zamanda ruhu öyküdür (mythos)”.¹⁸ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, tragedyayı tragedya yapan onun öyküsüdür ve bu öykü hep ağıttır, düşüştür, hazin bir sonudur. Fakat ağıt temalı tragedya ve özellikle onun müziği, Yunan halkı üzerinde kötü bir etki yaratmamıştır. Aksine Nietzsche’nin de deyimiyle Antik Yunan halkı, yaşamın acıları karşısındaki acizliklerini sanatla dengelemişler, tragedyalarla, yaşamı kusursuz veya katlanılabilir hale getirmeye çalışmışlardır. Tragedyanın yaşam

¹⁴ Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, 40.

¹⁵ Egon Fridell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, çev. Necati Aça, 1.Basım, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2017, 51.

¹⁶ Fridell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, 105.

¹⁷ Aristoteles, *Poetika*, 24.

¹⁸ Aristoteles, *Poetika*, 25.

üzerindeki bu etkisini anlamak için onun kökeni olarak kabul edilen Dilthyrambos şenliklerine bakmak gerekir.

Dithyrambos terimi (Διθύρραβος) Yunanca kökenlidir ve Dionysos'a adanan coşkulu bir ilahi veya şarkı anlamına gelir.¹⁹ Coğunlukla dini törenlerde söylenen, dans ve müzik eşliğinde icra edilen, enerjik ve yoğun duygular içeren bir tür koral şarkı olarak kullanılmıştır. Antik Yunan'da M.Ö. 5. yüzyılda sergilenen Dithyrambos şenlikleri ise, Yunanlılar için bireyselliklerinden kopup, tragedyadaki koronun ve müziğin etkisi ile varlığın kalbine bir dönüş bir ürperiş sağlamıştır.²⁰ Bu nedenle bu şenliklerdeki Dithyrambos şiirlerinin bu temayı içermesi de önemlidir. Bu tema yani, varlığın kalbinin ürperişlerini hissetme veya varlığın kalp atışlarını duyup ürperme durumunu Platon da *Gorgias* diyalogunda dillendirmektedir. O, *Gorgias* diyalogunda 'zevk'i tanımlarken verdiği örnekte koroda dile getirilen Dithyrambos şiirleri ve dinleyicilerin bu eylemini-zevki tatma, zevki yaşama eylemini-örnek verir. Diyalogta Sokrates, şöyle sorar Kallikes'e: "Koro için, Dithyrambos şiirlerine ne dersin? Onlar da önce böyle değil mi? Meles'in oğlu Kinesias'ın, dinleyicilerini ruhça yükseltecek şeyler mi, yoksa kalabalığa zevk verecek şeyler mi, düşündüğünü sanıyorsun?"²¹ Platon bu sorunun nihai yanıtını kendisi vermeden önce yine Tragedya Mousalarıyla ilgili şunu da sorar: "Ya tragedya Mousasının, bu yüce ve kutsal varlığın amacı nedir? Onun bütün amacı, dileği seyircilerine sadece zevk vermek değil de, bununla savaşmak, onların tatlı istekleri üzerinde konuşmayı ortadan kaldırmak, hoşagitsin gitmesin, sözle ya da ezgi ile gerçekleri söylemek midir? ..." ²² Platon'un bu diyalogunda ifade ettiği tragedyanın müziğinin etkisini anlamak için şu soruyu sormamız gerekir: Yunanlıları tragedyanın bu yakıcı koro müziğini, tragedyayı yaratmaya sevk eden nedir? Friedell bu soruya şu yanıtı vermektedir: "Yunan sahnesi" Yunan kültüründen ayrı düşünülemez.²³ Çünkü Friedell'e göre, "eski Hellas'ın tarihi devasa bir akraba cinayetleri tarihidir- söylen dünyasının aile

¹⁹ Friedell, *Antik Yunan 'ın Kültür Tarihi*, 14: Dionysos kültü, antik Yunan'ın dini merkezlerinden biri olan küçük Delos'un da etrafını çeviren takım adalarından biri olan Naksos'ta idi.

²⁰ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Luc Ferry, *Homo Esteticus Demokrasi Çağında Beğenin İcadı*, çev. Devrim Çetinkasap, 1. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, 121-138.

²¹ Platon, *Gorgias, Söylev Sanatı Üstüne*, çeviren Melih Cevdet Anday, 19. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2024, 239.

²² Platon, *Gorgias*, 240.

²³ Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 11.

dramlarıyla dolup taşması boşuna değil. Yalnızca büyük savaşların anısı korunmuştur, oysa herkesin herkesle, köylerin köylerle vadilerin vadilerle, bölgelerin de bölgelerle savaşması Yunanistan için olağan bir durumdu kuşkusuz. Yunan tarihi işte bu yüzden bu kadar kısadır, zira en dirençli, en savaşçı halk bile böylesi bir öz katliama uzun süre dayanamaz”.²⁴ Thomson da o dönemin Atina’sının hem iç hem de dış çatışmalarına vurgu yapmış-iç çatışmalara örnek olarak kan davası sonucu öldürülen Peisistratos’un oğlu Hipparkhos’u ve sonrasında yaşanan trajik ve acı dolu olayların tablosunu betimlemiştir.²⁵ İşte bu kısacık tarihsel tablo Bonnard’a şu tespiti yaptıracaktır: “Bir Tragedya her şeyden önce ve ortaya çıkışından başlayarak dramatik bir yapıttır...”²⁶ Bu dramatik yapıyı en etkili hissettiren ise tragedyanın korusu ve müziğidir. “(...) koro oyuncuların başına gelenleri insanın yazgısına bağlayarak bir anlam çerçevesine sokar; böylece her bir tragedyada farklı bir içerikle karşımıza çıkan olayların ardındaki ortak biçimi, trajik olanın a priorisini dile getirir. Koronun hatırlattığı, her varlığın nedeni olan hiçlik, her belirlemenin nedeni olan belirsizliktir, tragedya bu iki unsurun bir aradalığından doğmuştur.”²⁷ Buradaki her belirlemenin nedeni olan belirsizliğe Yunanlılar, sanat tanrısı olan Dionysos²⁸ adını vermişlerdir. Bu belirsizliğin maskesine, belirlenmiş olana, sınırlılığa, ölçülülüğe, ışığa, tanımlanabilir olana ise bir başka sanat tanrısı olan Apollon adını vermişlerdir. Bu iki sanat tanrısının izlerini tragedyada ve tragedyanın asli unsuru olan koro ve koronun müziğinde betimlemişlerdir. Yunanlılar, koronun müziğinin Dionysos kökenli olduğuna inanmışlar ve bu müziği hissederek varlığın Dionysosçu rahmine bir geri dönüş olarak tragedya sanatını icat etmişlerdir. Dionysos, doğanın döngüsel yapısı, yaşam, ölüm, üretkenlik, acı ve haz ile ilişkilendirilen bir tanrıdır. Dithyrambos koroları da Yunan toplumunun hem dini hem de sosyo-kültürel yapısının ürünüdür. Daha sonra tragedyaya

²⁴ Fridell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, 12.

²⁵ George Thomson, *Aiskhylos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, çeviren Mehmet H. Doğan, 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2021, 85.

²⁶ Andre Bonnard, *İnsan ve Tragedya*, çeviren Yaşar Atan, 1. Basım, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004, 13.

²⁷ Nazile Kalaycı, “Klasik Tragedyalarda Koronun Sesi: Adalet” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 71, (2014): 258.

²⁸ Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi Homeros’tan Augustinus’a Bir Düşünce Serüveni*, 7. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2023, 43: Yunan Mitolojisinde Mousalar, şarap tanrısı Dionysos’u besleyip büyüten tanrıçalardır. Dionysos’la bağlantılı olmaları, onların doğurduğu sanatın çılgınca bir ruhla, heyecanla ortaya çıktığının delilidir. Apollon ve Dionysos, teknik ve sanatın yaratılmasında en önemli iki tanrıdır.

dönüşecek olan bu koroların şenliklerde sergiledikleri performanslar, insana bireyselliğini aşmayı ve bir birlik coşkusu içinde dionizyak bir tavrı aşılamiştir. Yukarıda bahsedilen Dionysos'un doğadaki izdüşümünü ve dionizyak tavrı anlamak için Kuçuradi'nin *Nietzsche ve İnsan* adlı eserinde bahsettiği insanın sanatla neyi başardığı veya değiştirdiği bölümüne bakabiliriz. Kuçuradi, sanatı insanın realiteyi değiştirme çabası olarak ifade eder ve insanın realiteyi değiştirme nedenlerini iki kavram altında ele alırken Nietzsche'den bir alıntıyla şu soruyu sorar: "sanat realiteyle yetinmemenin bir sonucu mudur? Yoksa tadılan mutluluk için teşekkürün dile gelmesi mi? Birinci durumda sanat romantik sanat, ikinci durumda ise ılık çemberi ve dithyrambos, kısaca tanrılaştıran sanattır. Bu ikinci durumda ise sanat doluluğun, canlılığın, kanın ortaya koyduğu bir sanattır."²⁹ Nietzsche de *Güç İstenci*'nde insanın gerçekte doğayla ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir: "Sanata gerçeği yok etmeyelim diye sahibiz."³⁰ Gerçeği yadsıma, inkar etme değil aksine, Nietzsche, doğayı, doğanın sesini, varlığı, varlığın kendine has sesini estetik bir fenomen ve Dionysosçu tınının bir aksi olarak görmektedir. Nietzsche'ye göre Dionysosçu tınının icrası müzikle mümkündür. Hatta Nietzsche'de dilin oluşumunda esas öge, müzikal ögedir.³¹

Koronun Dionysos Yüzü

Tragedyanın ilk temsil edildiği yer, yaşam öyküsü³² dramatik olan sanat tanrısı Dionysos'un adını taşıyan Dionysos Şenlikleridir. Erken tragedyanın temalarının Dionysos mitlerinden alındığı konusunda ortak bir yargı söz konusudur.³³ Tragedya eserlerinin en önemli özelliği, Dionysos'la bağının olup olmadığıdır. Eğer sunulan eser satirik bir unsur barındırmıyorsa ya da Dithyramboslardan gelmiyorsa, bu eser için ouden pros ton Dionysos (bunun Dionysos'la bir ilgisi yok) beyanında bulunulup eserin tragedya olmadığına karar

²⁹ İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 6. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2016, 122.

³⁰ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli, 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2020c, 518.

³¹ Necdet Yıldız, *Nietzsche: Yaşam, Dil, Felsefe*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 57.

³² Thomson, *Aiskhlos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 101. Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, 44.

³³ Thomson, *Aiskhlos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 160.

verilirdi.³⁴ Burada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Tragedyayı tragedyaya yapan nedir, tragedyadaki Dionysosçu unsur nedir? Bu soruya şu şekilde bir cevap verilebilir: M.Ö. 5. yüzyılda ortaya çıkıp aynı yüzyılın perdeleri henüz kapanmadan, perde kapatan tragedyanın Dionysosçu unsuru korodur. Nietzsche bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Başlangıçta tragedyanın koro tarafından seslendirilen uzun bir şarkıdan başka bir şey olmadığı herkesçe bilinir (...) Tragedyada şairin hayal gücü olarak ortaya çıkan sınırları çizen korodur.”³⁵ Koro,³⁶ Antik Yunanda iki sanat tanrısı olan Apollon ve Dionysos’un temsilcisidir. Fakat aslında koro Dionysos’tur. Nietzsche, tragedyayı, Apollonca bir simge dünyası içinde ortaya çıkan Dionysos korosu olarak ifade eder.³⁷ Koronun görünen yüzü, formu Apollon olsa da, koronun müziği ve aslında tragedya kavramının etimolojik kökeni-teke şarkısı (trago-oidie)³⁸ ve sergilenen oyunun teması da Dionysos’tur. Klasik tragedyalarda “koro” oyunun sahneye sahnedışından sesler taşıyan (neredeyse toplumun bilinç-dışına bağlanan) unsurlarından biridir; sahnede temsil edilmeyeni, esasen temsil de edilemeyecek olanı ima ederek, sezdirerek sahneye taşımaktadır. Çünkü belirsiz, karanlık, sonsuz olanın sözlerle, kavramlarla temsil edilmesi mümkün değildir. Koro oyuncuların başına gelenleri bir anlam çerçevesine sokarak her bir tragedyada farklı bir içerikle karşımıza çıkan olayların ardındaki ortak biçimi, trajik olanın a priorisini dile getirir.³⁹

Nietzsche’ye göre, tragedyadaki koronun işlevi ve o yakıcı müzik, varlığın Dionysosçu rahmine geri dönüştür. Dionysosçu olan, kökensel-Bir, ilksel tekillik,

³⁴ Aristoteles, *Poetika*, çev. Nazile Kalaycı, 1. Basım, Ankara: Pharmakon, Yayınları, 2017, 112: Arkhon, Atina’yı yöneten dokuz büyük validen her birine verilen ad. Bunlardan biri tiyatro etkinlikleriyle ilgilenir, tragedyaya yarışmasına (agon) sunulan eserler arasında bir seçim yaparak hangi oyunların temsil edileceğine karar verirdi.

³⁵ Friedrich, Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, çeviren Mahmure Kahraman, 3. Basım, İstanbul: Say yayınları, 2017, 15.

³⁶ Fridell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, 121: Koro, aslında dans müziği idi ve Hellas’ta belli bir dereceye kadar da öyle olmaya devam etti. Yaklaşık 600 yılından itibaren icra edilen başlıca sanat müziktir.

³⁷ Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, 78.

³⁸ Thomson, *Aiskhlos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 162: Thespis’in yaklaşık İ.Ö. 534’te tragedyaya ödülünü (bir keçi) kazandığı söyleniyor; bu festivalin Peisistratos tarafından düzenlendiği tarihtir.

³⁹ Nazile Kalaycı, “Daimon’dan eudaimonia’ya: Aristoteles’te mutluluk”, *Cogito Dergisi*, Aristoteles, sayı: 77 Yaz, (2014), 257-274.

Ana Birliktir (Das Ur-Eine).⁴⁰ Dionysosçu olan açığa çıkarılarak koronun müziğinin neden tragedyanın asli unsuru olduğu anlaşılabilir. Bunun için de öncelikle Apollon ve Dionysos'un taşıdığı anlama bakılmalıdır.⁴¹ Apollon görünenin, plastik sanatların, ışığın, ölçünün, sınırın tanrısıdır. Dionysos ise, bireyleşmenin, tekilleşmenin olmadığı, belirlenmemiş olandır. Dionysos bir anlamda kaosu temsil etmektedir. Bu kaostan görünüşe gelen, şekil alan her şey Apolloniktir. Yani zaman, mekan ve nedensellik kapsamında olan her şey Apolloniktir. Apollonik olanı tragedya için düşünecek olursak, Apollonik olanda anlatı vardır, sözler ve kavramlar vardır. Kavramlar, sözler Apolloniktir, dolaylıdır, dolaysız olan, varlığın bağı olan ise Dionysostur. Yani görünüşe gelen, duyulan, sesler içinden seçilen sözler, kavramlar hep Apolloniktir. Dionysos ve Apollon betimlemesini, Schopenhauer'ın ebedi ustası olarak kabul ettiği Platon'dan miras aldığı *idea* kavramı ile anlatacak olursak:

(...) kavram, yaşam için bu kadar gerekli ve üretken olmasına rağmen sanat için ebediyen verimsiz olarak kalır. Öte yandan idrak edilen *idea* her sahil sanat eserinin hakiki ve biricik kaynağıdır. İdea güçlü özgünlüğünde, yalnızca yaşamın kendisinden, doğadan dünyadan ve yalnızca sahici dehadan veya bir anlığına deha seviyesine ulaşan ilhamdan türetilir. Ancak böylesi dolaysız bir gebe kalıktan sahil ve ölümsüz sanat eserleri doğar (...) sanatçıyı bir kavram değil bir *idea* sürüklemektedir ki bu nedenle de o, yaptığıının hesabını veremez. Sanatçı, genellikle söylendiği gibi, duygularıyla ve bilinçsizce, hatta içgüdüsel olarak çalışmaktadır.⁴²

Schopenhauer'ın bu betimlemesini, koronun Dionysos etkisi için düşünebiliriz. Apollonik olan kavramsa, *idea* olan Dionysostur. Dionysosçu tragedya ise insanın ilk kökenine, iç güdüsel varlığına işaret etmektedir. İnsanın özellikle hayvan yönü, doğaya benzer yönü tragedyayla, Dionysosçu tragedyayla canlanmaktadır. Nitekim Dionysosçu tragedyanın korusu da dionizyak bir etkinin sonucu olarak *satyr*den⁴³ oluşmaktadır.

⁴⁰ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo, Kişi Nasıl Olduğu Kimse Olur*, çev. Mustafa Tüzel, 8. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020b, 89.

⁴¹ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, 43

⁴² Arthur Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, çev. A. Onur Aktaş, 2. Basım, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2020, 361.

⁴³ Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, 78: Nietzsche için koronun Teke bacaklı satyrlardan oluşması anlaşılmaz bir bilmececi.

Dionysos, ilksel tekillik, Ur-Eine denilen büyülü bir durumdur ki bu durumda ne geçmiş ne gelecek ne de şimdi vardır. Apollonik olanın ortaya çıkması ile bu ilksel tekillik bir kimliğe, bir görünüşe geçmiş olur. Ana-Bir'de-, İlksel tekillikte içkin olan her şeyin şekle bürünerek birey olma ilkesi (principium individuations) olarak bir biçime, forma girmesi söz konusu olmaktadır. Fakat aslında, bu bireyleşme ve form da bir maske, bir yapay settir. Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu* adlı eserinde bunu şöyle ifade etmektedir: “[G]örünüş ve ölçülülük üzerine kurulu bu dünyanın öny yapay setlerle kesilmiş bu dünyada, ve ancak Dionysos şenliği ve cezbesi ile Helen halkı bu dünyayı daha yaşanılır ve şenlikli hale getirmiştir.”⁴⁴ Özetle, tarif edilebilecek olan, görünür olan her şey aslında ilksel tekillik, Ana-bir olarak ifade edilen Dionyizyak temellidir. Dionyizyak olan ise tanımlanamaz olandır, belirsiz olandır. Bu iki sanat tanrısını tragedyada ve tragedyadaki koro için düşünecek olursak, Tragedyanın görünürde olan öğeleri Apollonik unsura karşılık gelmektedir.⁴⁵ Tragedyadaki koro ve koronun müziği ise dionyizyak unsura karşılık gelmektedir. Tragedyanın müziği bir ses dalgası, bir tını olması itibarıyla Apollonik olsa da-çünkü bir nevi biçim kazanmıştır-, insanın üzerinde bıraktığı etki itibarıyla dionyizyaktır ve daha çok yakıcı duygularla ilintilidir. Bu durumu Nietzsche adeta şöyle özetler: “Söz önce düşünce dünyasını ancak ondan sonra duyguları etkiler, eğer yol uzunsa genelde amacına ulaşamaz. Oysa müzik her yerde anlaşılan, herkesin bildiği gerçek dil olarak, doğrudan kalbe seslenir.”⁴⁶ Müziğin tınısını duyan insan, parçalardan ve kaostan bütüne, biçime, düzene geçen yani Apollonik olan insan, Ana-Bir'i hatırlayacak ve bu durum onda yaşama karşı dionyizyak bir coşku uyandıracaktır. Nietzsche, koronun müziğinin insanın ilksel ve ilkel duyularına hitap ettiğini vurgular. Bu dionyizyak etkiyi hisseden Yunanlılar, var oluşun dehşeti, kaosu karşısında yaşamı, Apollonik bir tarzla estetize etmişlerdir.⁴⁷

Koronun Müziği

Nietzsche'nin yaşamında müzik önemli bir yere sahiptir. Eğitime ilk başladığı dönemlerde annesine yazdığı bir mektupta müziğin olmadığı bir

⁴⁴ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 33.

⁴⁵ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 60.

⁴⁶ Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, 18.

⁴⁷ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 28.

yaşamın hata olacağını söyler.⁴⁸ Müzikle ilgili çalışmalarında, müziğin felsefi yönü ve yaşama olan etkisi üzerinde durmuştur. Nietzsche'ye göre müzik, kendisinden imgeler doğurabilir. Bu imgeler ise sadece, özdeki evrensel içeriğine dair örnekler oluşturacak bir şemadır adeta: "Kesinlikle müzisyenin gizemli kalesinden imgelerin geniş ovalarına uzanan köprüler vardır ve şair bu köprüyü geçer"⁴⁹ Nietzsche, tragedyanın müziğini ve bu müziğin Yunanlılara etkisini de bu çerçeveden yorumlamıştır. Onlar, müzikle adeta bambaşka bir imgelem dünyası kurarak yaşamı ses ve tınıyla estetize etmişlerdir. Yunanlıların seslerin gücüne yatkınlığı ve duyarlılığı o derece akıl almaz bir seviyededir ki, modern insana onların bu hali patolojik gelebilir. Müzik onların mimarilerini şekillendirmiş, hitabetlerine ise anlam ve akıcılık katmıştır. Ayrıca müziğin tedavi edici yönünden de istifade ettiklerine dair anlatılar salt şiirsel bir efsane olmanın ötesindedir.⁵⁰

Aristoteles, *Poetika*'da tragedyanın mitinin ve müziğinin izleyiciler üzerindeki etkisini etik açıdan değerlendirir. Tragedya uyandırdığı *korku ve acıma* duygularıyla ruhu tutkulardan arındıracaktır.⁵¹ Thomson, Aristoteles'in bu yorumunu farklı bir açıdan ele alır. O, Aristoteles'in bu tanımlamasını, arkaik dönemdeki müzikal ve dans içerikli hareketlerin olduğu Korybant'ların törenindeki flüt ve davul eşliğinde insanların hastalıklarından arınması ile benzeştirmektedir. Thomson, Aristoteles'in tragedyanın işlevinin *acıma ve korku yoluyla* izleyicilerde gerçekleştirdiği arınma-katharsis eylemiyle ilgili olarak şöyle bir yorumda bulunmaktadır: "[Aristoteles] *Acıma ve korkuyu*, belli tipten kutsal ezgilerle 'bedenden temizlenen' gizemli çılgınlığa özgü coşkular olarak belirledikten sonra, bu tip ezgilerin tiyatro için bestelenmiş müzikte kullanılması gerektiğini söylemektedir. İşte tragedyanın müziği de arkaik dönemlerden, Dionysos cümbüşlerinden gelmiştir."⁵² Thomson, Aiskhylos'un Erinys'lerinin de

⁴⁸ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çeviren Mustafa Tüzel, 10. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020a, 8.

⁴⁹ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 44.

⁵⁰ Fridell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 122.

⁵¹ Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, 9. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, 22. [Kalaycı, 'acıma ve korku aracılığıyla bu tür duygulanımların arınmasını' ifadesini açıklarken 'seyirciyi geliştirir, onların duygularını eğiterek polis yaşamı için uygun hale getirir' şeklinde açıklamıştır: Aristoteles, *Poetika Şiir Sanatı Üzerine*, çeviren Nazile Kalaycı, 2017, 34. dipnot, 112. Tunalı ise 'ruhu tutkulardan arındırır' şeklinde çevirmiştir.]

⁵² Thomson, *Aiskhylos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 308.

Orestes karakteri üzerinde müziğin bu güçlü etkisini kullandığını belirtir.⁵³ Platon da *Şölen* diyalogunda, Alkibiades'in Sokrates'i dinlerken tıpkı Korybant'ların törenlerine katılanların müziğin etkisiyle yüreklerinin hızlı hızlı atmasına benzer etkiyi bedeninde hissettiğini söyler. Yine, Sokrates, dostu Kriton'a hapisten kaçmama kararında, Korybant'ların törenlerindeki flütün müziğine benzer bir tınının kulaklarında çınladığını ve başka herhangi bir ses duymasını önlediğini belirtir.⁵⁴ Onlar için müzik, iyi ve anlamlı bir yaşam için gereklilikler listesinin en üstünde yer almaktaydı. ⁵⁵ Sokrates'in ölümün kendisine en yakın olduğunu hissettiğinde bile müzikle uğraşmayı seçmesi se böyle yorumlanabilir.

Nietzsche, Yunan halkının müzikle olan ilişkisini ve özellikle tragedya müziğinin dinleyiciler üzerindeki etkisini ifade ederken; müziğin trajik mitosa bir hediye olduğunu belirtir. Bu müzikten doğan söz ve imge sayesinde tragedya seyircisi, yok oluşun verdiği o trajik acıya karşı bir teselli ve hiçliğin korkunçluğuna karşı da şeylerin en içteki uçurumunun kendisiyle açık seçik konuştuğunun güvenini hissedecektir. "⁵⁶ insanın şeylerin en içteki uçurumunun sesi karşısında onu adeta teselli edip, yaşama ayartacak bu gücün Dionysosçu bir müzikle mümkün olacaktır. Müziğin dionzyak etkisi, insana her şeyin kökensel temeli ve özünden esintiler vererek; insanın yaşamı estetik bir perspektifle yorumlamasını sağlamaktadır. Bu estetik yorum, insanın yaşama dair bütün önyargılarını, bütün biçimlendirmelerini parçalatacaktır. Yaşamda belirlenmiş olan her şeyi evrenin özüne yani Ana-Bir'e (Ur-Eine) geri dönmenin, duygulardaki taşkınlığın, içgüdünün ortaya çıkmasıdır. Bu Nietzsche'nin yorumuyla ancak müzikle olabilirdi. Tragedya bu yüzden müziğin ruhundan doğmuştur. ⁵⁷ Nietzsche, Aristoteles'in tragedyanın can damarının mitos olduğuna ⁵⁸ ilişkin beyanını biraz daha ileri taşımakta ve mitosun da kaynağının müzik olduğunu iddia etmektedir. Thomson'a göre, tragedyanın can damarı olan mitosun kaynağı dinsel törenlerdir. ⁵⁹ Tragedyanın gizemi ve etkisi bu yüzden

⁵³ Thomson, *Aiskhylos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 303.

⁵⁴ Platon, *Kriton, ya da Ödev Üstüne*, çev. Tanju Gökçöl, 19. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2024, 58.

⁵⁵ M.L. West, *Ancient Greek Music*, London: Calerandon Press, 1992, 13.

⁵⁶ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 126.

⁵⁷ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 99-100.

⁵⁸ Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, 10. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi 2002, 25.

⁵⁹ Thomson, *Aiskhylos ve Atina Tragedyanın Kökeni*, 64.

tam anlamıyla açıklanamaz ve sözle ifade edilemez bir olgudur. Sözün ve kavramın tam karşılayamadığı bu olgunun izleri, açık bir şekilde Yunan halkının üzerinde görülmektedir. Nietzsche, tragedyanın ve müziğin bu kurtarıcı elini şu şekilde ifade eder: “İstenci Budacı bir tarzda yadsıma tehlikesi karşısında; tragedya ve sanatın kurtarıcı eline tutunur ve sanat aracılığıyla yaşamı kazanırlar.”⁶⁰ Koronun yakıcı müziği, izleyicilere bir şifacı gibi yaklaşmakta⁶¹ ve yaşamın korkunç ve saçma yüzüne karşı dionizyak bir tavrı telkin etmektedir. Tragedya izleyicileri bu telkinin güçlü etkisiyle yeniden yaşamlarına dönmektedirler. Bu etki koronun müziğindeki o dionizyak anlamdır, bu anlam, Dionysos’un betimlenemez, sözle ifade edilemez olmasına dayanır. Yunan halkının yaşamı güzel görmek ve yaşama tutunmak için yarattıkları bu kurgusal güç, yaşamı ve yaşamayı kutsayan bir halkın yaşamı estetik olarak yorumlama şeklidir. Fridell, Nietzsche’nin Yunan halkının yaşama tutunmak için tragedyayı ve sanatı yaratmış olduklarını ifade eden tespitini haklı bulmakta ve bunu şöyle ifade etmektedir: “(...) Onlar güzelliği seçtiler(...)Görüntünün görüntüsünü her şeye tercih etmekte muhtemelen haklıydılar. Nietzsche, ‘Onlar derin oldukları için yüzeyseldi’ derken bunu kastediyordu. Deha dünyayı bir oyun olarak görür; öyledir zaten. Hellenler dünyanın en zengin ve en örnek, en derin ve en renkli oyunudur ve dünya onların ebedi ve değişen, eleştiren ve öven seyircisidir.”⁶²

Yunanlılar, tragedyayı, miti ve müziği yaratarak Schopenhauer’ın, *varoluş bilmece* kavramına estetik bir çözüm getirmiştir. Varlığın ilk temeline dionizyak bir anlayışı yerleştirmiş, varlığın en tepesine de Olympos tanrılarını koymuşlardır. Bu temelin ve tepenin arasını da varoluş olarak adlandırmışlardır. Böylece yaşama estetik bir anlam yüklemişlerdir. Nietzsche, Yunanlıların varoluşa yükledikleri bu anlamı bir metaforla şu şekilde ifade etmiştir: “Medusa’ya karşı bir eline Olimpos tanrılarının ışığını almış, diğer eline de sanatı ve özellikle tragedyanın müziğini almıştır.”⁶³ Böylece yaşamın her türlü acı ve trajedisine karşı tragedya, insanı adeta yaşama ayartmış ve insana, yaşamda ayakta kalma gücü vermiştir. Yaşamdaki acılar, onları karamsar, kötümser yapmamış, daha da güzelleştirmiştir. Hatta Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*’nda bu durumu şöyle özetler: “(...) Ne kadar çok acı çekmesi gerekmişti bu halkın, bu kadar güzel

⁶⁰ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 48.

⁶¹ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 49.

⁶² Fridell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, 53.

⁶³ Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, 41.

olabilmek için!⁶⁴ Çektikleri acılar, onlara, yaşamı sevmek, yaşamda güçlü olmak için, yaşama estetik bir yorum getirme zorunluluğunu hediye etmiştir adeta. Onlar, varoluşun dehşeti ve bilinemezliğine karşı tragedyalari ve tragedyanın müziğini yaratmışlardır. Yaratmışları bu formülle, Yunan halkı yaşama küsmemiş, yaşamı yargılamamış ve yaşamda neşeli kalmayı başarmışlardır. Varoluşun bilinemez oluşu, karanlığı, onları ölümlü olmaya değil, ömürlü olmaya yönlendirmiştir. Bu durumu Nietzsche'nin sözleriyle şöyle ifade edebiliriz: "Karanlık ve ölçülerin üzerinde sorumluluk gerektiren bir davanın ortasında neşesini korumak, hiç de azımsanmayacak bir meziyettir."⁶⁵

Antik Yunan halkı tragedyalardaki koronun ağzından konuşturulan kahramanlardan şu hakikati duymuş ve yine de yaşamdaki neşelerini ve yaşama olumlu bakmayı bir meziyet olarak göstermişlerdir. Tragedyalardaki kahraman, bir insanın dünyada gelebileceği en üst seviyeye geldiği gibi, en korkunç düşüşü de yaşamış ve tragedya izleyicilerine şöyle haykırmıştır: "Görün iyice görün! Budur sizin yaşamınız! Budur akrebi varoluş saatinizin."⁶⁶ Burada, tragedya izleyicisi koronun ağzından kahramanın bu ikazlarını dinleyince yaşamındaki bütün acıların bireyselliğinin geçiciliğini fark etmektedir. Aslında varlığa gelen, oluşa gelen her şey dionizyak bir maskedir. Bunu tragedya ve koronun etkisi ile fark etmektedir ve adeta avunmaktadır. Tragedya izleyicisi bu avuntu ile evlerine ve yaşamlarına daha bir coşku ile dönmüşlerdir. Yaşamdan, Dionysosçu müzikle ve bu müziğin karnından doğan trajik mitosla zevk almışlardır ve varoluşa bu esteki gözlükle anlam kazandırmışlardır. ⁶⁷ Nietzsche'ye göre, Yunan halkı bu kurgunun etkisiyle yaşamda ayakta kalabilmiştir. Varoluşu öyle sanatsal, gizemli bir dantela gibi işlemişlerdir ki, yaşama karamsar ve kötümser bakmaları mümkün olmamıştır. Yaşama karamsar bakmamalarının nedeni de, varoluşu kurgularken; tanrıların dahi bu kurguya dahil eden asıl fail olmalarıydı. Yani, Yunanlılar, Olympos'taki tanrıların da Moira'nın yazgı ağının kurbanı olabilecek zorunluluğun bir parçasıydılar. Ne insan dostu Prometheus ne de bilge Oidips bu

⁶⁴ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 147.

⁶⁵ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı ya da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır?*, çev. Mustafa Tüzel, 10. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020a, 1.

⁶⁶ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 143.

⁶⁷ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 144.

yazgı ağından kurtulabilmiştir. Yunanlılar, yaşayabilmek için bu tanrıları en derinden gelen bu zorunlulukla yaratmışlardır.⁶⁸

Nietzsche, Yunanlıların Olympos tanrılarını bir zorunlulukla yarattığını belirtir. Bu zorunluluk ise yaşamda güçlü bir şekilde ayakta kalmak içindir. Nietzsche'ye göre, metafor oluşturma, kurgular yaratma insanın önemli bir yetisidir. Ona göre Yunanlılar, varoluşun bu dikenli çalılığının ortasında Apolloncu bir güzellik dürtüsüyle güzel, yaşanabilir ve onaylanabilir bir dünya kurgulamışlardır. Bu estetik kurgu sayesinde ki, bu kadar aşırı duyarlı, delidolu arzulu ve böyle acı çekme yeteneğine sahip Yunanlılar yaşama neşeyle bakmışlardır. Olympos dünyasını da bu sanatsal dürtülerinden hareketle yaratmışlardır.⁶⁹ Nietzsche, Olympos kurgusunun yaşama kattığı olumlu etkiyi şu şekilde ifade eder: “Böylece tanrılar, kendileri de aynısını yaşayarak haklı çıkarırlar insan yaşamını.”⁷⁰ Olympos dünyasını yaratan Yunanlılar, böylece varoluşun korkunç dehşetini bir anlamda sağaltmışlardır. “Tanrıların Moira'ya karşı yapabileceği hiçbir şey yoktur.”⁷¹ Olympos'un tanrıları da Moria'nın eğirdiği yazgı ipinden kaçamazlar, onlar tanrı da olsalar yazgının ipi yollarına ağ kurmuştur ve kurtuluş yoktur, öyle ise var oluşu bu haliyle haklı çıkarmak, yaşamı sevmek ve fakat yaşama katlanmak değil, yaşamı adeta bir sanat eseri gibi yaşamak insana düşen sorumluluktur. Yunanlıların yaşama dair bu varoluş kurgusu, Nietzsche'yi onlara hayran bırakmıştır. Nietzsche, *Şen Bilim*'in 107. fragmanında, tragedya sanatının insanı yaşama nasıl ikna ettiğini, yaşamı nasıl katlanılır kıldığını ifade eder. Özellikle pozitivizmin, gerçeği bir tapınma olarak kutsamasının, insana iç bulantısı ve intihar yolunu açmaktan başka bir şey sunmadığını belirtir. İnsanın bu böyle bir duruma düşmesine engel olacak karşıt güç ise sanattır.⁷² Nietzsche, bu sanatın ise, tragedya ve onun müziğindeki dionizyak etkide saklı olduğunu belirtir. Onun, müziğin bu dionizyak etkisinin hem kendi çağına hem de bütün bir varoluş bilmecesine güçlü bir çözüm sunduğunu ifade ederken; ‘*Ve Alman..*’ diye başlayan ifadesini, belli bir ırkı veya milleti kast etmediğini, aksine Nietzsche'nin bütün bir insanlığa seslendiğini düşünmek gerekir: “Ve Alman, çoktandır yitirdiği, yollarını ve geçitlerini

⁶⁸ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 28.

⁶⁹ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 28.

⁷⁰ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 28.

⁷¹ Fridell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 79.

⁷² Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, çeviren Levent Özşar, 2. Basım, Bursa: Asa Kitabevi, 2003, 114.

unuttuğu vatanına kendisini götürecek bir rehber bulmak için etrafına çekinerek bakınacaksa-üzerinde sallanan ve ona yolu göstermek isteyen Dionysosçu kuşun davetkar seslenişine kulak vermelidir.”⁷³

Nietzsche'ye göre, Dionysosçu kuşun yuvasının asıl mimarı olan Yunanlılardan, Almanların ve bütün bir insan türünün yaşama dair öğrenecekleri çok şey vardır. Yunanlılar, varoluşu böylesine estetize ederek güçlü bir kurguya dönüştürdükleri için, gerçeklerden kaçmadan veya gerçekleri değiştirmeden ayakta kalmayı ve coşkuyla yaşamayı başarmışlardır. Nietzsche'ye göre bu güçlü kurguya her zamankinden daha çok ihtiyacı olan insan türünün, bu yaşam ustalarına kulak vermesi gerekmektedir:

Alman tını nihayet, varlığının ilk kaynağına geri döndükten sonra, tüm kavimlerin önünde cesur ve özgür, romantik bir uygarlığın koşumuna girmeden yürümeye cesaret edebilir; yeter ki kendisinden bir şeyler öğrenebilmenin bile yüksek bir şan ve seçkin bir önderlik olduğu tek bir halktan azimle öğrenmeyi bilsin: Yunanlılardan. Şimdi, tragedyanın yeniden doğuşunu yaşadığımız ve nereden geldiğini bilmeme, nereye gideceğini yorumlayamama tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğumuz zamanda değil de başka ne zaman daha çok gereksinim duyduk bu en yüce ustalara?”⁷⁴

Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*'nda, Yunanlıların yaşamayı bilen bir halk olduklarını, yaşam ustaları olduklarını ifade eder. Yunanlılar, Silenos'un en iyisi hiç doğmamaktır⁷⁵ sözünü aşarak; yaşamda Dionysos'un trajik izini sürmüşlerdir.

Sonuç

Nietzsche bütün felsefesini, yaşamı yükseltmek ve insanın var oluşunu sanatsal bir kurgu üzerine oturtmanın imkanını aramak için geliştirmiştir. Tragedyanın ve onun Dionysosçu müziğinin, insanın yaratıcılığını ortaya koyan ve onu yaşama ikna eden olumlu gücünü fark etmiştir. Yaşamın boşunallığına dair görüşü ifade eden nihilizm probleminin de ancak bu dionizyak güçle alt edilebileceğini düşünmüştür. Yunan halkının varoluş problemini tragedya sanatı ve onun müziğinin gücüyle çözdüğüne kanaat getirmiştir.

⁷³ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 141.

⁷⁴ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 120.

⁷⁵ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, 27.

19. yüzyıl, 20. yüzyılın büyük savaşlarına, ekonomik ve psikolojik bunalımlara zemin hazırlayan bir çağ olarak düşünüldüğünde, bu dönemin filozofu olan Nietzsche, tarihsel bağlamın etkisiyle yaşamın anlamlandırılmasını ve insanın coşkulu bir varoluş sürdürebilmesini erken dönem eserlerinden itibaren temel bir mesele olarak ele almıştır. Filolog kimliğinin de etkisiyle, bu sorunu anlamak için Antik Yunan'ın kültür ve sanat dünyasına yönelmiş ve Yunan tragedyasının yaşamı estetize eden gücünü keşfetmiştir. Tragedyanın asli unsuru olan koro ve onun müziği, Yunanlıların etkili bir yaşam pratiği geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Nietzsche, eserlerinde sanat tanrısı Dionysos'tan övgüyle bahseder; çünkü Dionysos'un trajik ve dramatik öyküsü tragedyaya ve onun müziğine ilham vermiştir. Müzik, varlığın Dionysosçu özünden yükselen bir ağıt niteliğindedir. Tragedyanın mitos ve müziği insanı bu ağıtın gücüyle etkileyerek, onu yaşama karşı yeniden var olmaya ve coşkuyla yaşamaya teşvik etmektedir.

Nietzsche'ye göre, antik Yunan halkı belki de farkında olmadan şu hakikati ortaya çıkarmıştır: En kötü yaşam dahi estetik bir fenomen olarak yorumlanmalı ve varoluş da bu yorumla sanatsal bir ifade kazanmalıdır. Böylelikle sanat yaşamı konsolide etmiş olacaktır. Sanatı yaratan insan da yaşamını bir sanatçı gibi imar ettiği için hem eserini sevecek *-amor fati-* hem de yaşamda bengilik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Poetika*. Çeviren İsmail Tunalı. 10.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Aristoteles. *Poetika. Şiir Sanatı Üzerine*. Çeviren Nazile Kalaycı. 1.Basım. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2017.
- Bonnard, Andre. *İnsan ve Tragedya*. Çeviren Yaşar Atan. 1.Basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- Dürüşken, Çiğdem. *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*. 7. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2023.
- Fery, Luc. *Homo Esteticus Demokrasi Çağında Beğeninin İcadı*. Çeviren Devrim Çetinkasap. 1.Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2024.
- Friedell, Egon. *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Çeviren Necati Aça. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2017.
- Kalaycı, Nazile. "Klasik Tragedyalarda Koronun sesi: Adalet", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 71, no 18 (2014-2015): 251-268.
- Kalaycı, Nazile. "Daimon'dan eudaimonia'ya Aristoteles'te mutluluk." *Cogito Dergisi*, 77, Yaz (2014): 257-274.
- Kuçuradi, İonna. *Nietzsche ve İnsan*. 6. Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2016.
- Latacz, Joachim. *Antik Yunan Tragedyaları Tüm Oyunlar Tarihçe İnceleme Yorum*, Çeviren Yılmaz Onay. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 2006.
- Nietzsche, Friedrich. *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*. Çeviren Mahmure Kahraman. 3. Basım. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *Tragedyanın Doğuşu*. Çeviren Mustafa Tüzel. 12. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Nietzsche, Friedrich. *Şen Bilim*. Çeviren Levent Özşar. 2. Basım. Bursa: Asa Kitabevi, 2003.
- Nietzsche, Friedrich. *Putların Alacakaranlığı*. Çeviren Mustafa Tüzel. 10. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020a.
- Nietzsche, Friedrich. *Ecce Homo, Kişi Nasıl Olduğu Kimse Olur?* Çeviren Mustafa Tüzel. 8. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020b.

- Nietzsche, Friedrich. *Güç İstenci*. Çeviren Nilüfer Epçeli. 4.Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2020c.
- Platon. *Diyaloglar, Gorgias, Söylev Sanatı Üstüne*. Çeviren Melih Cevdet Anday. 19. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2024.
- Platon. *Kriton, ya da Ödev Üstüne*. Çeviren Tanju Gökçöl. 19. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2024.
- Schopenhauer, Arthur. *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. Çeviren A. Onur Aktaş. 2. Basım. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2020.
- Thomson, George. *Aiskhylos ve Atina Tragedyanın Kökeni*. Çeviren Mehmet H. Doğan. 1. Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2021.
- M.L. West. *Ancient Greek Music*, London: Calerandon Press, 1992.
- Yıldız, Necdet. *Nietzsche: Yaşam, Dil, Felsefe*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Zeller, Eduard. *Grek Felsefesi Tarihi*. Çeviren Ahmet Aydoğan. 4. Basım. İstanbul: Say Yayınları, 2022

NIETZSCHE'YE GÖRE TRAGEDYANIN YAŞAMDAKİ İZİ: DİONYSOS'UN SESİ
THE TRACE OF TRAGEDY IN LIFE ACCORING TO NIETZSCHE: THE VOICE OF DIONYSUS
Leyla KILINÇ - Zafer YILMAZ